De lijstebrijberg van het Colegio Arubano

— Door Wim Rutgers —

Op 7 april 1975 publiceerde de Amigoe op haar boekenpagina een zogenaamde "Antilliaanse Schrijvers Top 10", op basis van de boekenlijsten havo en vwo van het Maria Immaculata Lyceum op Curacao. Bij analyse bleek toen Mijn zuster de negerin van Cola Debrot het meest gelezen boek, en Boeli van Leeuwen de meest gelezen auteur te zijn op de eindexamens van deze middelbare school. Johan Hartog heeft de belangrijkste resultaten van deze enquete overgenomen in zijn artikel "Bibliotheken en leesgewoonten" in René A. Römer (red.): Cultureel Mozaïek van de Nederlandse Antillen (1977), waar u het allemaal nog eens rustig kunt nalezen.

Het leek me aardig deze gegevens eens te vergelijken met die van een andere school - het Colegio Arubano op Aruba - na bijna vijftien jaar. Wat bleef er gelijk en wat veranderde er? Welke Antilliaans/Arubaanse boeken lazen de Arubaanse havo en vwo leerlingen anno 1989 voor hun eindexamens. Nu de enerverende drukte van het derde, mondelinge, schoolonderzoek achter de rug is, een korte terugblik.

Allereerst moet ik op iets eigenaardigs wijzen: de Antilliaanse literatuur wordt op de Arubaanse middelbare scholen (Colegio en Avondhavo) onderwezen tijdens de lessen Nederlands en alleen daar. Noch bij Spaans noch bij Engels wordt er op de schoolonderzoek-lijsten plaats ingeruimd voor Antilliaanse auteurs. Of het moest zijn dat het dubieuze *Moonlight over Basi-Ruti* nog eens incidenteel rondspookt. En het is al weer ruim een decennium geleden dat het Colegio Arubano het enkele jaren volgehouden experiment om les te geven in de Papiamentse Taal en Letterkunde definitief staakte.

Maar deze eenzijdigheid vinden we nioet alleen in het onderwijs, ook in het algemene aandacht voor de Antilliaanse literatuur. Een door mij uitgevoerde analyse van 25 overzichtswerken over Antilliaanse literatuur leverde bij de 32 meest aangehaalde literaire werken, die dus kennelijk belangrijk zijn in de ogen van de geschiedschrijvers van de Antilliaanse literatuur, maar twee veel geciteerde Spaanstalige werken op: de herinneringen van John de Pool: Del Curacao que se va (1935) en Joseph Sickman Corsen: Poesias (1914), maar daarvan dan vooral dat éne Papiamentstalig gedicht "Atardi". Géén enkel Engelstalig werk! Wel twaalf in het Papiamento, maar de meerderheid in het Nederlands. In ander verband kom ik hierop nog wel eens uitvoerig terug.

Uit een door Henry Habibe in 1987 op het I.L.A. uitgewerkte nota "Literatuuronderwijs op Curacao", waarin deze de reacties van de talensecties op een zgn. "position paper" "Literatuur op school (uitnodiging tot een discussie)" van 1986 verwerkte, is evenmin sprake van Engels- of Spaanstalig werk op de schoolonderzoek-lijsten. Kennelijk is er dus geen Antilliaanse literatuur in deze talen die van voldoende gewicht geacht wordt om in de officiele canon opgenomen te worden. Daarover zou zeker eens gediscussieerd kunnen en moeten worden. Het is in elk geval vanuit de literatuur gezien, volledig onterecht dat de twaalf Papiamentstalige werken die wel gecanoniseerd zijn in de overzichten, in het (Nederlandstalige) onderwijs hun kans moeten missen.

Het is daarom gelukkig dat de sectie Nederlands van het huidige M.I.L. in haar syllabus "Antituur" niet alleen artikelen over zes Nederlandstalige Antilliaanse auteurs afdrukte, maar in de inleiding de "hele" Antilliaanse literatuur betrekt, zonder de Engelse van de Bovenwinden evenwel. Op het Colegio Arubano circuleerden gedurende een aantal jaren een honderdtal exemplaren van Met eigen stem, waarin ook aandacht aan alle vier talen wordt besteed. Maar dit komt niet op de lijsten Nederlands tot uitdrukking, natuurlijk.

Noodgedwongen terug naar alleen het Nederlands dus. Ik zal in mijn analyse achtereenvolgens aandacht besteden aan de diverse auteurs, de afzonderlijke werken, en een vergelijking van schooltypen en aan eventuele verschuivingen in de tijd, waarbij ik me bij voorbaat excuseer voor de taaie, maar noodzakelijke cijferties. Mijn materiaal bestond uit de s.o.-lijsten van resp. 108 havo en 69 vwo kandidaten - samen 177 lijsten.

AFSPRAKEN

Op de boekenlijsten van de leerling-kandidaten dienden ten minste zes en ten hoogste negen werken van Antilliaanse auteurs voor te komen, waarbij ten minste één werk van elk van de "grote vier" als belangrijkste auteurs verplicht was. Dat hield dus in dat elke leerling in elk geval één boek, naar eigen keuze (!) van Cola Debrot, Tip Marugg, Boeli van Leeuwen en Frank Martinus Arion op zijn Nederlandse lijst moest zetten.

Deze auteurs werden meestal klassikaal behandeld in de vóórexamenklas. Vandaar de hoge aantallen in de tabellen bij deze auteurs, maar nogmaals: er was dus van geen enkele verplichte boektitel sprake! De studenten mochten - als ze dat wilden - maximaal vijf jeugdboeken lezen. Dat daar inderdaad druk gebruik van werd gemaakt, blijkt wel uit de tabellen. Voor het overige waren de kandidaten dus volledig vrij in de invulling van de lijst. Hoe hebben ze gebruik gemaakt van hun "kiesrecht"! (zie tabel 1). De vwo-studenten werden over hun Antilliaanse lijst in januari getentamineerd tijdens het tweede schoolonderzoek, de havo-leerlingen in mei tijdens het derde.

In vergelijking met 1975 zijn Tip Marugg en Frank Martinus Arion sterk opgedrongen, wat bij de laatste te verklaren is uit het feit dat diens eerste werk Dubbelspel eerst in 1973 verscheen.
Het verplichte karakter verklaart de bovenste vier - de "grote". Heel opvallend is dat direct daarna de jeugdboekenauteurs sterk domineren met vijf opeenvolgende plaatsen; in 1975 kwamen deze niet voor, waarschijnlijk omdat er toen geen jeugdliteratuur op de lijst werd gezet (mocht worden gezet). Bij de jeugdliteratuur valt weer op hoeveel Arubaanse jeugdliteratuur op het Colegio gelezen wordt. Desireé Correa die maar één boek publiceerde, heeft Diana Lebacs, met meer dan een half dozijn titels, zelfs verdrongen. Behalve deze twaalf in de tabel opgenomen auteurs werden er nauwelijks andere gelezen: Jules de Palm twee keer; I. Debrot één keer.

Het eilandelijke, Arubaanse, karakter blijkt sterk: niet minder dan vier van de twaalf auteurs zijn van Aruba afkomstig! Dat beeld van insulaire identificatie wordt nog versterkt als we zien hoe bij de niet-Antillianen Dolf de Vries, die twee jaar op Aruba woonde, vertegenwoordigd is. Miep Diekmann blijft nog steeds de verreweg meest gelezen niet Antilliaanse auteur.

De tabel laat duidelijk zien hoeveel belang de studenten hechten aan het "eigen karakter" van het werk, dat kennelijk niet alleen bestaat uit de eigen landaard van de auteur, maar ook uit het onderwerp, het thema, de personages, of zelfs alleen maar de eigen en bekende ruimte.

Een wat oudere niet-Antilliaanse auteur als Johan van der Walle (in 1975 nog 56 keer!) is nagenoeg verdwenen; evenals Adriaan Hulshoff, Marek Decorte, Hans Keuls en Maria Miranda.

Wie de totalen bekijkt zal constateren dat leerlingen ook relatief veel gebruik maken van hun rechten om Antilliaanse literatuur te lezen. Gemiddeld plaatsten ze 7,5 Antilliaans werk op hun li st - het welhaast ideale gemiddelde van "moeten" en "mogen"!

Terwijl de leerlingen nadrukkelijk de gelegenheid kregen ook Surinaamse auteurs op hun lijsten te zetten, maakten ze daar nauwelijks gebruik van. Bekende auteurs als Edgar Cairo, Astrid Roemer en andere kwamen helemaal niet voor; een paar andere slechts incidenteel. Er wordt dus kennelijk niet zo veel verwantschap gevoeld met de voormalige rijksgenoten.

■ *Een beeld van de bibliotheek op Aruba.*
Meer jongeren zouden gebruik moeten maken van de mogelijkheden die de bliblotheek te bieden heeft.

Tabel 1

a. Een "top-dozijn" Antilliaanse auteurs in kwantitatieve volgorde:

	1989 totaal	vwo	havo	1975
Boeli van Leeuwen	194	80	114	99
Cola Debrot	181	72	109	91
F. Martinus Arion	179	69	110	31
Tip Marugg	178	70	100	44
Sonia Garmers	120	28	92	-
Desiree Correa	112	31	81	-
Diana Lebacs	100	39	61	6
Richard Piternella	49	15	34	-
Angela Matthews	14	1	13	-
Gustaaf de Jongh	12	1	11	-
Edward de Jongh	9	7	2	10
Josette Daal	7	2	5	-

b. Een "handjevol" niet-Antillianen die over de Antillen schreven en als zo danig eventueel tot de Antilliaanse literatuur gerekend kunnen worden:

	1989 totaal	vwo	havo	1975
Miep Diekmann	141	36	105	-
Dolf de Vries	62	16	46	-
J. van de Walle	6	1	5	56
Wilko Bergmans	3	-	3	-
Adriaan Hulshoff	1	-	1	-

c. Van de Surinaamse auteurs werden gelezen:

	1989 totaal	vwo	havo
Albert Helman	8	4	4
Corly Verlooghen	2	2	-
Rene de Rooy	2	-	2
Bea Vianen	1	1	-

N.B. Aparte vermelding verdient Siny van Iterson die op Curacao geboren werd, er later weer heeft gewoond, en over Curacao geschreven heeft. Ze wordt niet veel (meer) gelezen en dan nog alleen haar werk over Colombin waar ze nu woont: niet minder dan veertien keer.

Tabel 2

De meest gelezen Arubaanse/Antilliaanse boeken

	1989 totaal	vwo	havo	1975
C. Debrot: Mijn zuster de negerin	175	67	108	88
T. Marugg: Weekendpelgrimage	175	69	106	35
F. Martinus Arion: Dubbelspel	169	64	105	31
D. Correa: Mosa's eiland	112	31	81	-
B. v. Leeuwen: De rots der struikeling	101	46	55	50
B. v. Leeuwen: Een vader, een zoon	58	17	41	-
R. Piternella: Niet huilen bij de zee	49	15	34	-
S. Garmers: Orkaan en Mayra	40	10	30	-
S. Garmers: Orkaan	39	8	31	-
D. Lebacs: Suikerreit Rosy	39	23	16	-
D. Lebacs: Sherry	29	7	22	6
S. Garmers: Wonen in een glimlach	26	9	17	-
B. v. Leeuwen: Een vreemdeling op aarde	20	10	10	22
A. Matthews: De witte pest	14	1	13	-
B. v. Leeuwen: De eerste Adam	13	5	8	27
D. Lebacs: Nancho Niemand	12	2	10	-

N.B. De overige 70 titels werden elk minder dan tien keer in totaal geplaatst, in tot. 78 keer.

De Niet-Antillianen en hun boeken over Aruba/Antillen:

	1989 totaal	vwo	havo
D. de Vries: Een muur van blauw	62	16	46
M. Diekmann: Marijn bij de lorredraaiers	54	18	36
M. Diekmann: De dagen van Olim	25	9	16
M. Diekmann: De boten van Brakkeput	24	2	22
M. Diekmann: De groeten van Elio	16	1	15
M. Diekmann: Gewoon een straatje	11	1	10

N.B. De overige titels scoorden alle lager dan tien keer.

In de eerste plaats is het heel opvallend dat van de zestien meest gelezen werken de helft plus één tot de facultatieve jeugdliteratuur behoren. Debrot, Marugg en Martinus Arion van de "verplichte" auteurs zijn alle met maar één veel gelezen werk aanwezig. Van Leeuwen daarentegen met vier! Terwijl er van elk van deze auteurs nu toch een ruim titelaanbod aanwezig is, zowel in de (school)bibliotheek als in de boekhandel. Debrots novelles en romans zijn met het verschijnen van het Verzameld Werk weer gemakkelijk bereikbaar geworden; Tip Marugg is uitgebreid herdrukt; Frank Martinus Arion was steeds in voorraad. Maar voor de leerlingen zijn ze kennelijk de auteurs van slechts één dominant boek.

Toch moet ik hierbij nog wel een kanttekening maken. De studenten bereiden het grootste deel van hun Antilliaanse lijst al in de voor-examenklas voor - dat was dus in 1987/1988. Cola Debrot dringt anders dan met zijn klassieker dus kennelijk niet door. Boeli van Leeuwen: Schilden van leem (1985) en Het teken van Jona (1988) worden (nog) weinig gelezen - alleen de traditionele vier komen voor. Tip Marugg: De morgen loeit weer aan (1988) is ondanks de enorme publiciteit in het vorige jaar kennelijk nog té recent. Het gemiddelde verschijningsjaar van de zestien meestgelezen boeken is 1972: dat is dus aan de ene kant al wel een eindje terug, van de andere kant toch ook weer zo recent dat blijkt hoe relatief jong de Antilliaanse literatuur voor onze leerlingen is: er is maar één boek van voor 1940; twee uit de jaren vijftig en zestig; zes uit de jaren zeventig en vijf uit de tachtiger jaren. Bij zoiets lijkt een benadering vanuit de literatuurgeschiedenis op school weinig zinvol, wel vanuit de literatuur-analytische methode. Of juist wel? Uit de verschijningsjaren valt ook af te lezen dat een boek een poosje nodig heeft eer het tot in school doordringt - eerst moeten voldoende veilig secundaire wegwijzers in de vorm van recensies en beschouwingen bekend zijn.

Maar dat vertragingsmechanisme blijkt bij de jeugdliteratuur relatief. Daar gaat het kennelijk sneller, want daar zien we naast de klassieken als Sherry (1971), De witte pest (1978), Orkaan (1977) en Orkaan en Mayra (1980) ook al volop Suikerreit Rosy (1983), Mosa's eiland (1984), Wonen in een glimlach (1985) en heel recent Niet huilen bij de zee (1987). Vooral de snelle canonisering van dit laatste werk is opvallend, temeer daar het niet veel kritische aandacht heeft gehad.

Er tekent zich hier dus duidelijk een patroon af, waarbij Warwind (1985) en Het witte licht (1986) niet opgenomen lijken te worden. Ook de vierdelige Nancho-serie wordt niet veel gelezen, met Nancho Niemand misschien als gunstige uizondering. Franses Kelly die in 1986 debuteerde, komt nog helemaal niet voor. Vindt men haar Wi-ki-ki-ri-ki-ki te kinderlijk? Een reuze heksentoer (1988) is nog te recent. Waar leggen de leerlingen (en leraren) de grens tussen kinderboeken en geschikte, want voldoende interessante jeugdliteratuur?

Bij de niet-Antillianen valt opnieuw dé verrassend hoge score van Dolf de Vries: Een muur van blauw op, maar die zullen we aan insularistische interesse toeschrijven. Verder zien we hoe dominant Miep Diekmann met niet minder dan vijf titels aanwezig is. Het feit dat ze in de jaren tachtig steeds enkele maanden op Aruba woonde en aanvankelijk regelmatig lezingen gaf op het Colegio zou mede van invloed kunnen zijn.

VERGELIJKING

De uitsplitsing in de twee tabellen volgens havo en vwo laten in dat opzicht enige vergelijking toe, maar de verschillen blijken gering.

De vwo'ers behandelen de Antilliaanse literatuur in een apart schoolonderzoek, vergezeld van secundaire literatuur waarover ik hier niets zal schrijven. Ze gaan dus dieper op de stof in. De lijsten maken de indruk dat vwo-leerlingen een béétje meer op avontuur durven uit te gaan al zijn het incidentele uitzonderingen die afwijken bij de verplichte en besproken auteurs. Slechts enkelen wagen zich aan de dikke pillen Bewolkt bestaan of Nobele wilden, of het nieuwe in De morgen loeit weer aan, Schilden van leem en Het teken van Jona.

Vwo'ers kiezen iets meer voor de wat moeilijker boeken; vergelijk wat dit betreft Orkaan (en Mayra) bij de havo, met het nieuwe Wonen in een glimlach dat relatief meer bij vwo voorkomt, en - duidelijker - het bekende Sherry bij de havo, Suikerreit Rosy in het vwo. De boten van Brakkeput, Gewoon een straatje worden op het havo veel gelezen; maar zie daarnaast ook weer De groeten van Elio, Marijn bij de lorredraaiers en De dagen van Olim.

Er is wat de primaire lijst betreft weinig van distinctieve verschillen te bespeuren.

VERSCHUIVINGEN

De vergelijking met het Amigoe-verslag van 1975 leert ons dat een aantal auteurs en werken op het Colegio Arubano in 1989 niet meer voorkwamen, zoals J. van de Walle: De slavenopstand (1956) en Achter de spiegel (1959); Maria Miranda: De verwachting (1959); Hans Keuls: Plantage Tamarinde (1964); Marek Decorte: De Bullepees (1971) en Edward de Jongh: Fata Morgana (1973). Dat zijn dus vooral wat oudere werken van overwegend niet-Antillianen.

Wat lazen de leerlingen voor hun school-onderzoek Nederlands?

De jeugliteratuur heeft op het Colegio Arubano een stevige plaats veroverd, en dat vooral via niet minder dan drie Arubaanse auteurs. Sherry kwam al in 1975 voor - toen nog een eenling, nu een klassieker temidden van veel nieuw werk.

Evergreens als Mijn zuster de negerin, Weekendpelgrimage, Dubbelspel handhaven hun monopoliepositie. Boeli van Leeuwen sprak in 1975 en spreekt ook nu nog met meer dan één boek aan.

DE LERAAR

Hoe groot is bij dit alles de rol van de leraar? Aan de ene kant zien we een correlatie tussen het verdwijnen van niet-Antillianen van de lijsten en de algemeen gangbare idee in de literaire geschiedschrijving dat Antilliaanse literatuur uitsluitend geschreven wordt door Antilliaanse auteurs, waar Nederlandse auteurs dus buiten vallen. De uitzonderingen Dolf de Vries en Miep Diekmann zijn mede verklaarbaar als we bedenken dat hun werk vaak bij de afdeling "Nederlanders" op de lijsten geplaatst wordt.

Van de andere kant zien we dat de meest gelezen werken van de vier groten correleren met de besprekingen in de literatuurlessen: het zijn juist die werken die "behandeld" worden die op de lijsten verschijnen.

Bij de niet-verplichte auteurs zal de invloed van de leraar geringer zijn en vervangen worden door de mond-tot-mond-reclame van leerlingen onderling, door de gemakkelijke beschikbaarheid van werken in de bibliotheek en duidelijke recensies (en uittreksels) natuurlijk. De totale titelvariatie was dan ook 65, waarbij ook "mislukte" romans als Zwarte Makamba en De witte pest 25 keer "getolereerd" werden, evenals vrij gemakkelijke jeugdboekjes. Dat relativeert de canon die de leraar zelf zou willen aanleggen: "Meneer, mag dat boek op mijn lijst?" "Ja, als je kunt uitleggen waarom je het zo graag wilt opnemen!"

De relatieve invloed van de docent valt ook nog af te leiden als we de poëzie even in onze beschouwing betrekken. De leerlingen/kandidaten zijn verplicht een aantal gedichten op hun lijsten te plaatsen. Relatief kreeg deze poëzie niet zoveel aandacht, en dan nog in de loop van het laatste cursusjaar, waar overwegend Nederlandse poëzie aangeboden en behandeld werd aan de hand van uitgereikte stencils. Het zijn exact deze gedichten die op de lijsten voorkomen, ook voorzover er Arubaanse/Antilliaanse tussen zitten. Dat verklaart bijvoorbeeld het opnemen van gedichten als "De gunst zien en het recht vergeten" en de topper (tien keer) "Wij meertaligen", beide van Frank Booi; van relatief onbekende Surinaamse dichters als P. Marlee: "Eleonora" (9 keer); Corly Verlooghen: "Latijns-Amerika (6 keer) en Rene de Rooy: "Het landhuis" (drie keer), te midden van veel andere, overwegend Nederlandse gedichten.

TOT SLOT

Hoewel er dus weinig "moet" en "verplicht" is op het Colegio Arubano, wijzen de lijsten wel uit dat de stuurmanskunst van de zachte hand van de leraar wel degelijk invloed uitoefent. Gelukkig maar!

J. Hartog eindigde zijn artikel in 1977 met o.a.: "Frappant is bijvoorbeeld, dat bij deze school op Curacao geen enkele lijst een Arubaanse of Bonaireaanse auteur of dichter vermeldde". Dat kunnen we nu na veertien jaar iets modificeren: er wordt op het Colegio Arubano nu wel degelijk werk van Arubaanse (jeugdboeken) auteurs gelezen, maar voor de overige eilanden heeft Hartog ook nu nog, en voor Aruba, gelijk.

Hartog schreef ook nog: "Ook zeggen deze cijfers niets over de Antilliaanse auteurs, die in het Papiamentu publiceren". Zolang andere talensecties nog geen onderwijs in hun segment van de Antilliaanse literatuur geven, of de taalgrenzen in een algemeen gericht literatuuronderwijs doorbroken worden en het Papiamentu nog helemaal niet naar de middelbare school gaat, blijft het beeld dat onze leerlingen van De Antilliaanse literatuur krijgen zeer eenzijdig en vertekend. Maar dat valt de sectie Nederlands natuurlijk niet te verwijten.